

DR. MÉSZÁROS LÁSZLÓ PHD
teológus, neveléstörténész

DR. H. TÓTH ISTVÁN KANDIDÁTUS
alkalmazott nyelvész

A kereszténység éthosza és etikája

*Lucerna sum tibi, ille qui me vides.
Janua sum tibi, quicunque me pulsas.*
(János evangéliumából egy apokrif)

*Lámpád vagyok, ha látsz engem.
Ajtód vagyok, ha zörgetsz rajtam.*
(Weöres Sándor)

Bevezetésül

A zsidó gondolkodáshoz hasonlóan a keresztény erkölcsi tanítás és az abból fakadó pedagógiai elvek bemutatásakor is **figyelembe kell venni**, hogy **sem a zsidóság, sem a kereszténység nem tanrendszer és elméletek összessége, hanem a szó teljes valóságában vett élet- és létmódot** jelent. A megfogalmazott tanítást nem lehet elszakítani a mindennapi élettől, mert azzal szoros kapcsolatban áll, végül is minden erejével azt szolgálja.

A zsidó tanítás sem és Jézus sem filozófiai értelemben vett tanokat hirdetett, hanem arra irányította a figyelmet, hogy az emberi élet végső feladata Isten akaratának a felfedezése és annak követése.

A keresztény tanítás: az új és örök szövetség

A kereszténység Jézusban meglátta a zsidó népnek megígért Messiást, ezért Jézust a zsidóknak tett ígéret beteljesítőjeként szemléli.

Jézus személyisége és tanítása a kereszténység alapvető és mindent meghatározó igazodási pontjává vált. A keresztény tanítás szerint Isten **Jézusban új és örök szövetséget** kötött az emberiséggel, és ezzel beteljesítette a zsidóságnak tett ígéretét. Jézus személyéről, tanításáról, az általa kiválasztott tanítványok tevékenységéről, a korai keresztények közösségéről és az életüket meghatározó cselekedeteikről az Újszövetségi Szentírás tudósít. E Szentírást négy nagy egységre oszthatjuk: az *evangéliumokra* (Máté, Márk, Lukács és János evangéliuma), az *Apostolok Cselekedeteire*, a *páli levelekre* (rómaiakhoz, korintusiakhoz, galatákhoz, efezusiakhoz, filippiekhez, kolosszeiekhez, thesszalonikiaiakhoz, Timóteushoz, Tituszhoz, Filemonhoz és a zsidókhöz) és a hozzájuk kapcsolódó úgynevezett *egyetemes levelekre* (Jakab, Péter, János és Júdás levelei), valamint a *Jelenések könyvére*.

Az Újszövetségi Szentírás könyvei sokféle irodalmi formában és műfajban jelennek meg: **értelmezik** az ószövetségi hagyományt, és **bemutadják** e hagyományra építve **az új szövetséghez kötődő normákat**. **A könyvek hangvétele** alapvetően **biztató jellegű, az erkölcsileg jó cselekvést bemutató, és arra meghívó szándékú**.

Az újszövetségi erkölcsi tanítás egyaránt foglalkozik a normákkal, vagyis azzal, hogy adott esetben milyen cselekvés várható el, továbbá a szituációval, vagyis a konkrét történelmi helyzettel is, amiben a normát érvényesíteni kell. Két jellegzetes vonást figyelhetünk meg az etikára nézve. Az egyik: **a tanítás elszakíthatatlan Jézus személyiségétől**, vagyis minden Jézustól ered, és benne nyer értelmet. Ő ad útmutatást és példát az emberi magatartásra. A másik: feltételez egy egészen **új egzisztenciális létet**, vagyis **a bűnbánat általi megtérést és újjászületést**, valamint a Jézus iránti baráti

és testvéri viszony meghatározta megszentelődést.¹ A *keresztény szemléletű nevelés*nek az alapelveire is az Újszövetségi Szentírásból vett szövegrészek segítségével vonhatunk le következtetéseket.

Jézus erkölcsi felfogása

Jézusnak a tanítását többféle szempontból lehet megközelíteni, ám ezeknek a szempontoknak a közös nevezőjük az, hogy bár *Jézus* behelyezkedett korának történelmi és szellemi állapotába, követte a zsidó tanítást és hagyományt, ennek ellenére *az emberi életnek egzisztenciálisan új fordulatot adott*. Gerd Theissen szerint Jézus a tanításával az „értékek forradalmát” hirdette meg, mert olyan *etikai magatartásra* hívta fel a figyelmet, amely a társadalom minden rétege számára hozzáférhetővé és követhetővé vált. Bernard Sesboüé szerint Jézus *egzisztenciális léte* önmagában beszédként és tanításként fogható fel, amely egyszerre *üzenet és tanúságtétel*. Jézusban ugyanis az Isten ügye egybeesik az ember ügyével. Jézus Istenként azt mutatja meg, hogy mit vár el az embertől, emberként viszont tökéletesen teljesíti ezt az elvárást.

Jézus és a Törvény

Jézusnak egyik legfőbb tevékenysége, hogy a zsinagógákban a Szentírást felolvassa és magyarázatot fűz hozzá.

Az evangéliumok úgy mutatják be a tanító Jézust, mint aki egyszerre a Törvény megtartója és bírálója. Jézus felhívja a figyelmet, hogy a Törvény betöltése az ő feladata, vagyis nem a megszüntetése, hanem magasabb szintre helyezése a Törvényt alkotó eredeti elgondolása szerint. A Törvény bírálata Jézusnál a radikalizálásban és az enyhítésben egyaránt megmutatkozik. Mind a két fajta bírálat arra irányul, hogy a Törvényt nem Isten akarata szerint tartják meg. Az első esetben kijátsszák a Törvényt, a másik esetben pedig túloznak a megtartását illetően. A törvénnyel kapcsolatban Jézus kinyilvánítja a legfőbb parancsot, az úgynevezett kettős szeretet parancsát: „*Szeresd Uradat, Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből. Ez a legnagyobb, az első parancs. A második hasonló ehhez: Szeresd felebarátodat, mint önmagadat. Ezen a két parancson alapul az egész törvény és a próféták.*”

Jézus és az Isten országa

Jézus a Törvényeknek a szívbeli megtartásán túlmutat azzal, hogy meghirdeti az Isten országát. Az *Isten országa* kifejezés a zsidóság körében nem ismeretlen fogalom. A zsidóság értelmezése szerint ez a földi lét keretei között megvalósuló politikai birodalom, amelyben Isten fog uralkodni, és Isten által Izrael népe a világ valamennyi nemzete és népe fölött. Jézus azonban korántsem teljesíti a zsidóság elvárását, amikor az Isten országával kapcsolatban azt tanítja, hogy nem a földi kereteket érintő ország az, hanem a tiszta és a szerető szívben megjelenő valóság. Jézus tehát vallási, szellemi értéket ért alatta: az *Isten országa mindenki számára elérhető valóság*, aki *a lélek tisztaságával*² és *szeretettel* közelít hozzá.

Jézus etikájának legfőbb elve: a szeretet

Jézus tanítása szerint az emberi szeretetnek hármas iránya van: egyrészt Istenre, másrészt az embertársra, harmadrészt önmagunkra irányul. Jézus tanítása a szöveg szerinti értelemben nem újat, hiszen az Ószövetségi Szentírásban is megtalálható, azonban a jézusi értelmezés szerint új dimenziókat nyit meg.

¹ Az újszövetségi etikára vonatkozóan lásd még: Bolyki, János, *Újszövetségi etika*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1998.

² A Mt 5, 8 tanítás szerint a lélek tisztasága az *igazlelkűséget* jelzi. Az igazlelkűség nem más, mint az igazság felismerése és megtétele melletti állásfoglalás.

Először: *Jézus a szeretetparancsot a többi parancsolat közül kiemeli*, és a Törvény és a Próféták összefoglalásaként értelmezi.

Másodszor: a szeretetparancsot kiterjeszti Isten valamennyi teremtményére: az idegenekre, a megvetettekre és az ellenségre egyaránt. A jézusi tanítás szerint *Isten minden embernek az Atyja*, ezért az emberek egymásnak a testvérei, és mint testvérek, a közös atyaság révén kötelesek a szeretetre.

Harmadszor: Jézus bemutatja a szeretetet és példamutató módon gyakorolja is azt. A szeretet gyakorlása magába kell, hogy foglalja a határtalanság és a szüntelen megbocsátás eszméjét is. A jézusi példabeszédekben a szeretet individuális érték kategória, mert az erkölcsi követelmények az egyénnel szemben fogalmazódnak meg, és a teljesítésük vagy nem-teljesítésük is az egyénre nézve válik jóvá vagy rosszá. *A szeretet* azonban *életelv* is, mert a Jézust követők általa alkotják meg a keresztény közösséget.

Jézus etikájának lényegi elemei

A megtérésre való felhívás: Jézus igehirdetésében a megtérésre való felhívás nem pusztán azt jelenti, hogy *az embernek bűnbánatot kell tartania*, hanem azt is, hogy *meg kell változtatnia a gondolkodásmódját*. Annak, aki vallja, hogy Isten országa az egész embert átjáró valóság, annak teljesen és kizárólagosan át kell adnia magát e valóságnak. Ez az átadás azonban csakis a gondolkodásmód megváltoztatása révén lehetséges.

A másik ember felé fordulás: Jézus igehirdetésében megtalálható a másik ember felé fordulás követelménye, a másokért való tevékenykedés szorgalmazása. Ezt Jézus a saját életén keresztül mutatja be. *A szeretet, a szolidaritás, az odaadás és a szolgálat a keresztény ember ismertetőjegyei*, és tulajdonképpen Jézus egyetlen igazi követelménye az ember számára.

Felhívás a követésre: Jézusnak a követése többet jelent, mint azt, hogy az ember a jézusi igehirdetés etikai elveit tanulmányozza és megtartsa. *A követés meghatározott életformát* jelent, azt, hogy aki követi Jézust, annak meg kell osztania az életét vele, és be kell kapcsolódnia a messiási küldetésébe. Jézus ezt térben és időben terjeszti ki, vagyis lehetővé teszi azok számára is, akik fizikailag nem tudnak vele érintkezni.³ A követésnek a *jellege: szolgálat*.

Életvitel és életvezetés: Jézus tanítása szerint a jó és a rossz tettek egyaránt a szívből fakadnak, ezért az embernek *morális felelőssége*, hogy felismerje cselekedeteinek értékét. A felismerés az emberi benső alakításában gyökerezik, amihez nélkülözhetetlen a lelkiismeret szava. Jézus igehirdetésében és tanításában úgy mutatkozik meg, mint aki a lelkiismeret tanítója és élő vezetője.

Az újszövetségi etika három alapelven nyugszik: az *egyenlőségen*, a *szereteten* és a *szolgálaton*.

Az egyenlőség azon alapszik, hogy *Isten nem személyválogató*: előtte minden ember egyformán értékes. Jézus a keresztfáradatával minden embert megszabadított a bűn hatalmától, és új életre hívott.

A szeretettel kapcsolatban kiemeli, hogy *különbésgé nélkül el kell ismernie az embernek a társai értékét és emberi méltóságát*. A szeretetnek az emberi viszonylatban úgy kell megmutatkoznia, hogy a másik iránt felemelő, jóakaró, növelő és gazdagító jellege legyen.

A szolgálat célja, hogy a jézusi tanítást tettekre váltó *krisztusi közösségek* jöjjenek létre. A szolgálat mintaképe a tanítványainak lábát megmosó Jézus.

Mindhárom alapelv feltétele az emberi szabadság. Az emberi szabadság a mindenfajta kötöttségtől, amely rabbá teheti az embert, való függetlenséget jelenti. A szabad ember szabad önmagától, szenvedélyeitől, vágyaitól és elképzeléseitől. Az ember akkor veszíti el a szabadságát, amikor saját magát a nálánál alacsonyabb rendű dolgok szolgálatába állítja. A külső, fizikai, politikai vagy személyes szabadság nem követelmény, mert ezek miatt nem vész el az embernek a méltósága.⁴

³ Minden kor minden embere számára felhívást jelent. Ez a gondolat alapelveként fejeződik ki a kereszténység missziós feladatát illetően.

⁴ A témához lásd: Tarjányi, Béla, *Biblikus teológia tanulmányok*, Szent Jeromos Bibliatársulat, Budapest, 1998, 57–77.

A jézusi etika megtartásának lehetetlensége adja *az ember számára* a saját fejlődéséhez szükséges *kihívást*. A jézusi erkölctan *individuális és univerzális*: az egyént szólítja meg, akinek értéket az egész emberiség lényegét alkotó szellemiség ad. Jézus erkölctana ezért az ószövetséget meghaladó, az egyénnek önértékét hangsúlyozó, idealista, univerzális és autonóm.⁵

Szent Pál etikája

Szent Pál etikai elveit a leveleiben fejt ki, amelyekben általában a keresztény közösségekben felmerülő problémákra kíván reagálni. Alapvetően kétféle műfajt használ Szent Pál: az *intelmeket*, amelyek általános értelemben jelennek meg, és a *parancsokat*, amelyek konkrét cselekedetekhez kapcsolódnak.

Az *Ószövetségi Törvényről* szólva Pál kijelenti, hogy az *elégtelen a bűn eltörlésére*. A bűn mindig *a szeretet hiánya*, egyfajta *elkülönülés* vagy *elszigetelődés*. Jézus a megváltással új törvényt adott, ami a *felebaráti szeretetben* nyeri el értelmét.

Pál szerint Krisztus törvényében az egymás iránti helyes viselkedés szabálya áll. *Pál felszólal* az irigység és a versengés ellen, *elítéli* a gyilkosságot és a vitát, *elveti* a pörököt és a megszólást, *óv* az egyenlenségtől és a szakadástól, *figyelmeztet* az egységre, a bosszúról való lemondásra, a bőkezűsége, a kölcsönös segítségnyújtásra, egymás tekintetbevételére, valamint a testvéri és a felebaráti szeretetre.

A szexualitásra irányuló *erkölcsi parancsokkal* Pál alapvetően a házastársi hűsége irányítja a figyelmet, óvva int a pogányokra jellemző kicsapongó életmódtól. *A rabszolgasággal kapcsolatban* az embereknek az Isten előtti teljes egyenlőségét tanítja, azonban ez az egyenlőség vallási értelemben értendő, nem pedig szociálisan. A fennálló szociális renden Pál nem kíván változtatni, így nem szól a rabszolgaság eltörléséről sem. *Pál a politikai hatalmat Istentől eredezteti*, ezért azt tanítja, hogy az ember vesse alá magát a felettes hatalomnak. Ezt a kötelességet az Isten iránti engedelmségre vezeti vissza. A munka és a tulajdon viszonylatában *elítéli a tétlenséget* és a tulajdon megkárosítását vagy ellopását. A mindennapi élettel kapcsolatban figyelmeztet az *egyszerűsége*, az *alázatosságra*, az *engedékenységre*, a *jóságra* és a *türelemre*.

A Páltól való írások több alkalommal⁶ felsorolják a keresztények számára a *követendő erényeket*. Ezek: tisztaság, tudás, béketűrés, türelem, jóság, hűség, szelídség, kedvesség, irgalom, könyörület, megbocsátás, (lelki) tisztaság, szeretet.

A Páltól való tanítás szerint *az etikát az ember átalakításának a szolgálatába kell állítani*. Az etikai gondolatoknak a teljes életet⁷ át kell járnia. Szent Pál erkölcsi intelmei nem csupán az egyes tettek koncentrálnak, hanem magára a teljes emberre, akinek az etikai érzékére kíván hatni. Pál soha nem engedi meg a keresztényeknek, hogy a végidő várása miatt „kimeneküljenek” a világból és egyfajta spirituális elkülönülésben éljenek, ezért a keresztényektől *cselekvést* vár el, *tevékeny szeretetet*, és *a viselkedésben etikus megnyilvánulást*.⁸

Szent János és Szent Jakab nézetei a jézusi etikáról

Szent János irataiban *a hit és a szeretet elválaszthatatlan egységet alkotnak*. Szent János a hittel és a szeretettel kapcsolatban mindig parancsolatot is említ, vagyis *a keresztény ember számára parancs: hinni és szeretni*. A hit mindig követést jelent, vagyis meghallani Jézus szavát.

⁵ A témához lásd: Málnási Bartók, György, *Az erkölcsi értékeszme történeti és kritikai tárgyalása*, Mikes International, Hága, 2005, 87–92.

⁶ A Páltól való íratok erényei alapvetően megegyeznek a görög és római filozófiai gondolkodás erényeivel, csak Pál minden erényt Krisztushoz viszonyít.

⁷ Pál kifejezése a szövegben az *egészre*, a *teljesre* utal, további jelentésrétegében az *épségre* és a *sértetlenségre* is vonatkoztatható, így Pál szövegének értelmezéseként felfoghatjuk a tanítást úgy is, hogy az embernek a teljes életével kell engedelmeskednie Istennek, hogy így megőrizze a sértetlenségét.

⁸ A témához lásd: Bolyki, János, *Újszövetségi etika*, Kálvin Kiadó, Budapest, 1998, 114–146.

János a szeretetre mindig a görög *agapé* szót használja, és ezzel a szeretetnek az önzetlen és áldozatkész jellegét domborítja ki. A szeretet János szerint Istentől való, sőt, maga Isten a szeretet. Istennek megelőző és mindent felülmúló szeretete van, aminek a bizonyítéka, hogy az életét adta az emberekért. **A jánosi iratok etikájában a legfőbb törvény a testvéri szeretet, ez az új parancsolat. Az szeret a legjobban, aki életét adja a barátaiért.** János szerint az emberi cselekedetek megítélésnek kritériuma az, hogy a cselekedet jó-e vagy rossz. Jól az cselekszik, aki a világosságot (Krisztust) befogadta, gonosz az, aki a sötétséget választja.

János a görög *logosz* használatával a filozófiai gondolkodáshoz kapcsolja a keresztény hitet, és rámutat arra, hogy a filozófiai kérdések Krisztusban értelmet nyernek. Az evangéliuma prologusában úgy jelenik meg a *logosz*, mint aki kezdetben volt, az Istennél volt és maga Isten volt. A *logosz*-ban élet volt, és ez **az élet az emberek világossága** lett. János írásai humanisztikus jelentőségűek.

Szent Jakab levelének az egészét átszövik az etikai kérdések. Főbb gondolatai:

- a) Jézus az Ószövetségi Törvény beteljesítője, aki Isten szeretetparancsát hirdeti meg és személyében meg is éli. Jakab **a jézusi szeretetparancsot királyi törvénynek** nevezi.
- b) Jakab **az ószövetség morális tekintélyére** hivatkozik és az ószövetségi alakokat példaképként állítja a hallgatósága elé.
- c) Jakab **a beszédről és a hallgatásról** azt tanítja, hogy az ember legyen gyors és készséges az Ige meghallására és késedelmes a szólásra és a haragra.
- d) Jakab azt tanítja, hogy **a hit cselekedetek nélkül halott dolog**,⁹ tehát aki hisz, annak készségesnek kell lennie a cselekedetekben megnyilvánuló szeretetre.
- e) Jakab arról is szól, hogy a keresztény közösségekben ne tegyenek különbséget a gazdagok és a szegények között. **A különbségtétel méltatlan Krisztushoz**, és mint eljárás önellentmondás, ami a közösség megosztásához vezet. Jakab külön kiemeli, hogy Isten közel van a szegényekhez és az alázatosakhoz.
- f) Jakab a gazdagság és a gazdagok ellen szól. A gazdagokhoz az erőszakos, gögös és gonosz jelzőket társítja. Szerinte a gazdagok vagyona visszatartott munkabér. Ítéletet hirdet felettük, és figyelmezteti a hallgatóságát: **az élet több mint a megszereshető anyagi javak.**
- g) Jakab különösen nagyra értékeli **a kitartást és a hosszan tűrést**. A kitartást a kísértésekkel hozza kapcsolatba, amelynek ellen kell állni, míg a hosszan tűrést a végső ítélettel, amikor Isten erkölcsi törvényeinek érvényessége mindenki előtt kinyilvánul.

A keresztény nevelés legfőbb jegyei

A keresztény nevelés a keresztény tanítással összhangban **vallásos jellegű**. A nevelés eszménye és viszonyítási pontja Jézus Krisztus. A jézusi igehirdetés újszerűsége abban áll, hogy Jézus a tanítványokat nem pusztán arra hívja meg, hogy hallgassák és kövessék, hanem arra, hogy váljanak vele eggyé. Ezt az eggyé válást pedig térben és időben kiterjeszti minden emberre. **A nevelés célja: Jézus életét újból átélni és megvalósítani.**

A keresztény nevelés a vallásosságon túl transzcendens jellegű. Az evilági létet átmeneti időnek tekinti, amiben az üdvösség elnyerésére összpontosít. Ezért a nevelésnek a feladata az, hogy erre felkészítse az embereket.¹⁰ **A nevelés transzcendens jellegét** erősíti a kereszténységnek a lélekről vallott felfogása. **A lélek Isten képmása**, amelyet jó cselekedetekkel kell tisztán tartani, mert a halál pillanatában számadásra fog visszatérni Istenhez. Míg a görög-latin filozófiai gondolkodás a lelket az

⁹ Teológiai értelemben: a megigazulás hit által van, nem pedig a Törvény cselekedeteiből, de *olyan hit által, amely a szeretet cselekedetei által tevékeny.*

¹⁰ Ez azonban nem jelenti azt, hogy a keresztény gondolkodás megvetné az evilági életet. Egyrészt azért nem, mert Jézus is vállalta az emberi létezést, amelyhez küldetése társult, másrészt az embernek a földi létezése során a feladatát be kell töltenie, ami csak akkor lehetséges, ha tiszteli a saját és a másik ember létezését, harmadrészt az emberi létezés Isten által megszentelt lét. Ezért téves és elferdített minden olyan megállapítás, ami a kereszténységet életidegen, az evilágot megvető, és a tisztán csak a spiritualitást elfogadó jelzőkkel ruházza fel.

élet racionalizáló elveként fogta fel, és intellektuális megnyilvánulásai miatt igyekezett az érzelmi kitérőseit elfojtani, addig a kereszténység a lélekben a szeretet tökéletes megnyilvánulását fedezte fel, a szeretetnek (*agapé*) a tevékeny, odaadó mozzanatát hangsúlyozva.

A keresztény nevelés egyetemes, minden ember csatlakozhat a krisztusi szellemben való neveléshez és művelődéshez. Az egyetemesség kétirányú: lelki és kulturális. A **lelki irány** azt jelzi, hogy a krisztusi megváltás révén **mindenki meg van hívva Isten országába**, és ennek a meghívásnak nincsenek előfeltételei. A **kulturális irány** pedig azt jelzi, hogy **a kereszténység a görög-latin kultúra elemeit felhasználva teremti meg a saját rendszerét**. Az egyetemes gondolattal a kereszténység a nőket és a rabszolgákat sem zárja ki a nevelés köréből.

A keresztény nevelés családközpontú,¹¹ ami a házasságnak a minden érdek nélküli, tiszta szeretetből fakadó megköttetésén alapul. A nevelés feladatában a szülőket illeti az elsőség. A családi ház és a családi közösség a hit átadásának a legfőbb közege.

A keresztény nevelés **akaratközpontú**. Mivel **a jó akarása** a legfőbb emberi feladat, így a nevelés feladata: a jóra képessé tenni az embert. A nevelésnek meg kell tanítania azt, hogyan tudja az ember az Istentől kapott értékeket a jóra felhasználni, ezáltal elő kell segítenie azt, hogy az ember közelebb kerüljön vele Istenhez. Meg kell mutatnia azt is, hogy az értékek rosszá, végső soron akadállyá válhatnak az ember kezében, ha az ember megelégszik velük, és nem eszközként használja fel azokat.

A keresztény nevelés szoros kapcsolatban áll az etikai gondolkodással és az erkölccsel. A keresztény etika és erkölcs arra az **emberi méltóság** szerinti életre irányul, amelyre Krisztustól nyert példát, ezért a keresztény nevelés feladata a krisztusi erkölcs által meghatározott ember nevelése. **Az erkölcsi törvény legfontosabb kritériuma, hogy az teljesíthető legyen** és az emberi természet maradandó adottságaihoz igazodjék.

A keresztény tanítás és nevelés a Kr. u. I–IV. században

Jézus tanításaiban megtalálható a hit továbbadásának legalkalmasabb formája, és ez nem más, mint a **tanítás**, és a hozzá kapcsolódó **nevelés**. A Kr. u. I. század végére kialakult az Újszövetségi Szentírás, és a benne fellelhető írások tekintélyével megkezdődött a keresztény életre való felkészítés. Mindazok, akik kereszténnyé akartak válni, meg kellett ismerkedniük Jézus Krisztus tanításával: elsősorban az evangélium történeti Jézusával, másodsorban pedig az apostoli levelekben fellelhető, a keresztény életet bemutató jézusi szellemű értelmezésekkel.

A kereszténnyé válásban az első lépcsőfok a **hittanulói**¹² **státusz** volt. A hit terjedésével a Római Birodalom nagyobb városaiban¹³ jöttek létre az első keresztény közösségek, és ezek a hittanulók részére iskolákat állítottak fel. A négy legjelentősebb iskola Rómában, Antióchiában, Jeruzsálemben és Alexandriában volt. Az iskolai oktatás anyagát a zsidó iskolai hagyományok határozták meg, vagyis az Ószövetségi Szentírás tanulmányozása, azonban ezt kiegészítették az Újszövetségi Szentírás könyveinek bemutatásával. A keresztény közösség legfőbb tanítója az apostolok utódaként a közösség élén álló püspök volt. A püspökök segítői a papok és a diakónusok, akiknek a feladata az istentisztelet vezetése, a szentségek kiszolgáltatása és a szegények gondozása volt. A hittanulók az úgynevezett beavató szentségekben (keresztség, bérmálás, eucharisztia) való részesedéssel a keresztény közösség teljes jogú tagjaivá váltak. A Kr. u. II–III. században **a keresztény nevelés a hit átadására, a keresztény erkölcsi elvek megszilárdítására irányult**.

A katekézisei¹⁴ révén híressé vált jeruzsálemi püspök, Szent Kírilloz,¹⁵ átfogó képet nyújt a III–IV. században fellelhető hittanulói gyakorlatról. A neve alatt jelzett életműben tartalmilag és formailag

¹¹ A jézusi igehirdetésben megtalálható a szembefordulás is a családdal; sőt, Jézus alkalmanként a nagyobb szeretet igényével lép fel. Valószínűleg Jézusnak ez a szembefordulása és bírálata abból eredhet, hogy a családi kötöttségek inkább visszatartották a tanítványokat a követésétől, mintsem elősegítették volna azt.

¹² katekumen

¹³ Például a páli közösségek Kis-Ázsiában, Görögországban és Rómában.

¹⁴ A katekézis a keresztény életbe való bevezetést jelenti a keresztény tanítás rendszeres tanításával. A görög *κατήχηση* igéből származik, aminek eredeti jelentése: *az emberi hangot visszhangozni*. Későbbi jelentései:

is kötődik a korábbi hagyományokhoz, azonban a kereszténység történetében övé az első olyan kateketikai sorozat, ami teljes egészében megmaradt. A szövegek arról tanúskodnak, hogy Kírilloz a görög filozófiai gyakorlatnak megfelelően szóban adta elő tanítását, amit a hallgatóságban jelen lévő gyorsírók jegyezték le. Arról is tudunk, hogy az élősóban előadott tanítást szimultán módon latinra és szírre fordították. Az oktatások mutatják, hogy Kírilloz a korabeli mérce szerint jártas volt a tudományban, mert *a hit tartalmát* olyan szemléletes módon *fejté ki*, amit *a csillagászat, az orvostudomány, a geográfia ismerete nélkül nem tudott volna megtenni*. Kírilloz nagy hangsúlyt fektet a megtérésre, a gondolkodás megváltoztatására és ezzel kapcsolatban hangsúlyozza a keresztény élet erkölcsi karakterét. Szól *az emberi szabadságról* és *az erkölcsi felelősségről* is.

A keresztény tanítás az apostoli igehirdetés révén igen gyorsan terjedt el a Római Birodalom területén, elsősorban a Földközi-tenger partvidékén. A Kr. u. II. századra a keresztény tanok meghatározó szerephez jutottak a görög és latin filozófiai gondolkodás mellett. Ebben az időben *a kereszténység az államhatalommal* olyan *konfrontációba került*, amely megindította az *üldözéseket*. A hitük mellett kitartó keresztények a *vértanúság* példájának felmutatásával a *lelki erősségre* és *bátorságra*, valamint az *Isten melletti hűségre* irányították a közösségek figyelmét. Az üldözések korában jött létre az úgynevezett apologéta irodalom, ami a saját korának megfelelő nyelvezetben és kulturális környezetben mutatta be a keresztény hittartalmat és életformát. A hit védelmezői¹⁶ a görög és latin filozófiai és retorikai műveltség szellemében, a párbeszédre és a vádbeszédre felkészülten adtak választ a felmerülő kérdésekre és problémákra. A Kr. u. II–III. századi hitvédő iratok arról tesznek tanúságot, hogy a keresztények számára a pogányokkal egyetlen érintkezési pont maradt meg, és ez nem más, mint a filozófia.

Mivel *a keresztény nevelés a Kr. u. II–IV. században alapvetően* egyet jelentett a hit átadásával és az erkölcsi elvek gyakorlásával, ezért *vallási és filozófiai jellegű volt*. A hit átadása a már meglévő és a folyamatosan születő írásokra támaszkodott. A már meglévő írások az Ó- és Újszövetségi Szentírás könyveit, a folyamatosan születők a püspöki igehirdetés írásba foglalt prédikációit és ünnepi beszédeit, valamint az apologéták munkáit jelentették. A pogány környezetben megszervezett *keresztény iskolák különböztek a klasszikus iskoláktól* és az azokban folyó oktatástól, alapvetően a zsidó oktatási és nevelési rendszert vették figyelembe. *Az idő haladtával*, néhány kivételtől eltekintve, *átvették a klasszikus görög-római iskolai hagyományokat*, és azokat kereszténnyé tették, ilyen volt az alexandriai és az antióchiai iskola.¹⁷

Az alexandriai iskola: a hagyomány az iskola eredetét Szent Márk evangélistára vezeti vissza. Ezzel az iskola apostoliságát akarták biztosítani, azonban az alapítása Kr. u. 204–217 között történt. Mindenesetre az iskola alapítása előtt is jelen volt Alexandriában a keresztény tanítás. Az iskola előzményei között meg kell említeni, hogy a korábbi tudományos kutatás Arisztotelész munkásságára épült. Itt alapította meg Kr. e. 204-ben I. Ptolemaiosz a Muszeion intézetet, amely a tudós társaságok összefogására létesült. Legfőbb tevékenységük a filológiai munka volt, azon belül is a szövegkritika. Ezt a későbbiekben Órigenész is felhasználta a bibliai szövegkritika területén.

Az alexandriai iskola legfontosabb célkitűzése, hogy *rendszeres tanítást* adjon *a kereszténységről*, és ezzel felkészítse a hitjelölteket a beavató szentségek felvételére. Emellett az iskolában *filozófiaoktatás és szentírás-magyarázat* is folyt. Az iskola jellegzetességei:

- a) az iskolára hivatkozva visszautasítják a keresztények műveletlenségét hangoztató vádakot;

figyelmeztetni, közölni, tanítani, bevezetni. A katekézis nevelő célzatú oktatási tevékenység, amelyre az újszövetségi szentírás hét alkalommal utal. A κατήχω mellett azonban a διδάσκω használata a gyakoribb a tanítás és az oktatás értelemben.

¹⁵ Jeruzsálemi Szent Kírilloz Kr. u. 350-től Jeruzsálem püspöke. 387-ben halt meg.

¹⁶ A hitvédelemre használt apológia szó görög igéből származik, aminek jelentései: *védekezik, védi magát, védőbeszédet mond.* A keresztény embernek, ha hite felől kérdezik, a feleletadás az újszövetségi szentírás szerinti követelmény is.

¹⁷ A témához lásd: Vanyó, László, *Az ókeresztény egyház irodalma I.*, Jel Kiadó, Budapest, 1997, 317–330.

- b) az iskola tanrendjében jelen van a filozófia oktatása, ami Órigenész szerint kimenet a pogányságból;
- c) a filozófia hatása révén az Ószövetségi és az Újszövetségi Szentírás magyarázata¹⁸ a szövegek könyv (*liber textus*) alapján;
- d) Órigenész szerint a keresztény műveltség megegyezik a *paideiával*, ami nem más, mint a filozófusok véleményeinek a tanulmányozása, a szentírási szövegekből merített ékesszólás, valamint az enciklopédikus műveltség elsajátítása;
- e) az órigenista tanítás haladási iránya: 1. dialektika (grammatikára és retorikára bontva); 2. fizika (geometriára és asztronómiára bontva); 3. etika (különös tekintettel az erényekre); 4. teológia;
- f) az iskola a nevelés három célját fogalmazta meg: 1. a tanulás, 2. a hit elmélyítése, 3. az Istennel való együttélés megvalósítása.

Az iskola Órigenész előtti korszakát Alexandriai Kelemen munkássága jelezte. Kelemen a II. és a III. század fordulóján *a hellén kultúra alapján* akarta elvezetni az erkölcsileg arra felkészülteket *a keresztény tanításhoz*, illetve annak *megéléséhez*, a misztériumokhoz. Kelemen szemléletében a misztériumokba való beavatás jelezte az igazi tudást. Kelemen a *logosz* kifejezést felhasználva teremtett kapcsolatot a görögség és a zsidó-kereszténység között, mert ez a filozófiai fogalom megtalálható mindkét szellemiség fogalomtárában. Ezért az ókori filozófia ugyanazt jelenti a pogányság számára, mint az Ószövetség az izraeliták számára. Kelemen szerint *a görögség és a zsidóság szellemi gazdaságának örökösei a keresztények*, mert a filozófia és a Törvény Krisztushoz vezette a görög és a zsidó népet. Órigenész szerint ezért a filozófiának helye van az oktatásban. *A filozófia az emberi igények legmagasabbrendű kifejeződése*, és a sokrétűsége révén képessé teszi az embert az igazság, végső soron Krisztus befogadására. Órigenész szerint *az etika a jó és a rossz megkülönböztetésének tudománya*, az erény pedig Istenhez juttatja, és annak a közelségében meg is tartja az embert. Az órigenista iskola tanítási alapelve: a természetes értelem formálódásának végső célja, hogy egyesüljön az isteni értelemmel. Ebből fakad Órigenésznek az a megállapítása is, hogy a tanítás és a nevelés nem korlátozódik a földi életre, hanem az ember halála után is tovább folytatódik.

Az antióchiai iskola: nem szervezett formában jelent meg, mint az alexandriai, hanem inkább egyfajta *teológiai irányzatot* jelölt, amely *a Szentírás értelmezésében elsődlegesen a szó szerinti értelmezéshez*¹⁹ *ragaszkodott*. Az iskolát a biblikus teológia megalapozójaként tartják számon, azonban ez nem jelenti azt, hogy az alexandriai iskola ne lenne biblikus irányzatú. Inkább abban különböznek, hogy az antióchiaiak az ősi mintákhoz ragaszkodtak. A bizánci hagyományokat nagymértékben meghatározó Aranyszájú Szent János az antióchiai iskola hagyományait követte.

A birodalom keleti, *bizánci hagyományainak*²⁰ meghatározó alakjai is jelentős mértékben járultak hozzá *a keresztény nevelés formálásához*. A görög-római klasszikus műveltségnek a kereszténységbe való bevitelére elsőként *a birodalom keleti felében* került sor, ahol a kereszténység keletkezett, és ahol *elsőként tette kereszténnyé a polgárokat*. A keleti hagyományokkal rendelkező úgynevezett görög egyházatyák maguk is klasszikus műveltséggel rendelkeztek, ennek segítségével párbeszédbe bocsátkoztak a korabeli filozófiai kultúra képviselőivel, és nagy hatást gyakoroltak személyiségükkel és elméleteikkel nemcsak a filozófiára, hanem a közgondolkodásra is.

A görög egyházatyák munkásságának jellemző jegyei a keresztény nevelés eszményével kapcsolatban:

¹⁸ Az alexandriai iskola a szentírás-magyarázathoz főképpen az allegóriát hívta segítségül. Az allegorikus módszer használata miatt szembekerült az antióchiai iskolával, ahol a szó szerinti történeti exegézist tartották vezérelvnek.

¹⁹ A témához lásd: Vanyó, László, *Az egyházatyák bibliája és az ókeresztény exegézis módszere, története*, Jel Kiadó, Budapest, 2002, 251–259.

²⁰ A Boszporusz partján fekvő antik görög várost, Byzantiont, mint a Római Birodalom új fővárosát Kr. u. 330. május 11-én avatták fel ünnepelesen. Neve az uralkodó császár, Nagy Konstantin (272–306–337) után Konstantinápoly (Κωνσταντινούπολις) lett.

- a) A görög egyházatyák nem vetették el a görög filozófiát és a latin retorikát, és nem emeltek falat a kereszténység és a pogány filozófia közé. A filozófiai gondolkodásuk azonban apologetikus és dogmatikus jellegű volt, vagyis a keresztény hit és a hozzá kapcsolódó életfelfogás védelmezésére és tételes előadására irányult.
- b) Az apologetikus filozófia kidolgozásához az egyházatyák a görög-latin filozófia tanítását vették alapul, de nem csatlakoztak egyetlen irányzathoz sem, hanem a saját szempontjuk szerint válogattak.
- c) Nem ítélték el az antik műveltséget, hanem a hit tudatosítása szempontjából használták fel. Szerintük az antik műveltség adja a kereszténységnek a szónokláshoz szükséges tudását, valamint a történelem helyes szemléletéhez szükséges alapfelfogását.
- d) A klasszikus irodalmi hagyományok közül kiválogatták azokat, amelyek a keresztény etika számára kiindulási vagy eligazodási pontot nyújtottak. Az irodalmi válogatást olyan módon végezték, hogy az etikus értékek mellett az esztétikai értékeket is hangsúlyozottan megjelenítették. Ezzel a keleti gondolkodásban háttérbe szorították a nyugati gondolkodásban erősen ható jogi és moralizáló karaktert.
- e) A grammatika és a retorika előtérbe helyezésével a geometria és az asztronómia jelentőségét csökkentették, mert ezeknek kevesebb közük volt a vallási élethez és a hétköznapi erkölcszhöz.

A görög egyházatyák közül a Kr. u. III–V. század gondolkodásának legmeghatározóbb alakjai: Nagy Szent Baszileiosz, Nazianzoszi Szent Gergely, Nüsszai Szent Gergely és Aranyszájú Szent János.²¹

a) Nagy Szent Baszileiosz (330–379) a kaiszareiai Kappadókia püspökeként a neveléssel kapcsolatban a következőket tanítja:

1. A klasszikus filozófiai művek tanulmányozása hozzásegít a Szentírás értelmének mélyebb megértéséhez.
2. A klasszikusok olvasása hozzájárul a keresztény ember szellemi, lelki tökéletesedéséhez.
3. Baszileiosz a filozófiát gyakorlati értelemben fogta fel, ezért számára a filozófia nem más, mint az evangélium szerinti élet.
4. Szerinte a nevelésben szigorúságra és fegyelmezettségre van szükség, ezért leginkább a túlzott askézistől mentes szerzetességben megjelenő életvitel számára a legtökéletesebb.
5. **A nevelésnek az a feladata, hogy tökéletesítse az embert**, ezért az evangéliumi parancsok és tanácsok szellemében kell munkálkodnia magának, az embernek.
6. Az evangélium szellemében a nevelésnek ki kell fejlesztenie az emberben a karitatív és a szociális érzéket.²²

b) Nazianzoszi Szent Gergely (330–390) szaszimai, nazianzoszi és konstantinápolyi püspök nézetei a neveléssel kapcsolatban:

²¹ A témához lásd: Vanyó, László, *Az ókeresztény egyház irodalma II.*, Jel Kiadó, Budapest, 1999, 521–568 és 590–603. Baszileiosz és a két Gergely műveiből válogatott magyar nyelvű fordítás. Vanyó, László (szerk.), *A kappadókiai atyák*, Szent István Társulat, Budapest, 1983, 37–801. Vanyó, László (szerk.), *Ókeresztény írók XVI. (Nagy Szent Baszileiosz művei), XVII. (Nazianzoszi Szent Gergely beszédei), XVIII. (Nüsszai Szent Gergely művei)*, Szent István Társulat, Budapest, 2001–2002.

²² Ennek gyakorlati példája a Baszileiosz-féle szerzetesi életmód. Baszileiosz szerint az újszövetségi szeretetparancs követelményének közösségben lehet eleget tenni, mert a közösségben mindenki hasznosíthatja különleges karizmáját is. A szerzetesi életmód egyben a nyugati munkakultúrára is hatással volt, alapjait meghatározta és végzését befolyásolta.

1. Gergely szerint *a klasszikusok irodalmi hagyatéka bevezetés a keresztény ismeretekhez, ezeket nem szabad kirekeszteni a nevelésből, mert általános és örökérvényű eszményeket fogalmaztak meg bennük.*
2. Az összes emberi javak közül a műveltség (*paideia*) az, amit megillet az elsőség.
3. Az igazi filozófia keresztény, az igazi filozófus Krisztushoz tartozik. A filozófia legszebb eleme az erénytan.
4. Az embernek a végső célja az átistenülés, amihez a földi létben lévő megpróbáltatások és erőfeszítések révén lehet eljutni. Ezért a nevelésnek arra kell törekednie, hogy erősítse az emberi lelket és ellenállóvá tegye a bűnnel szemben.
5. Az aszketikus élet nem más, mint tisztulás, ami feltétlenül szükséges az üdvösség elnyeréséhez, ezért minden keresztény arra van hivatva, hogy egyre tisztultabb életet éljen.
6. Gergely küzd a keresztény élet igen tág perspektívájáért, ami lehetővé teszi a keresztény embernek, hogy bár a világban él, mégis képes legyen róla lemondani.

c) Nüsszai Szent Gergely (335–394) püspök nézetei a neveléssel kapcsolatban:

1. A művelt pogány embert a számára ismerős filozófia eszköztárának a segítségével, intellektuális módon lehet a kereszténység felé téríteni, és közben rá kell vezetni arra a felismerésre, hogy az antik filozófia betetőzése a kereszténység.
2. A hittanítás céljára összeállított Nagy kateketikus beszéd című művében a kereszténység foglalatát adja. Ez a mű nevelői és tanítói szándékkal készült a katekéták²³ számára.
3. Gergely *a kereszténységgel nem tartja összeegyeztethetőnek az egyik ember uralmát a másik fölött.*
4. A keresztény életet össze kell kapcsolni az erények gyakorlásával.
5. Az emberi megismerés horizontja és határa az idő, vagyis a megismerésnek történetisége van.

d) Aranyszájú Szent János (kb. 344/354–407) konstantinápolyi érsek nézetei a neveléssel kapcsolatban:²⁴

1. A klasszikus filozófiai műveltség csak akkor nem ítélandó el, ha az erkölcsös jellemmel párosul.
2. Az igazi bölcsesség és az igazi műveltség egyenlő az Isten félelmével.
3. *A keresztény nevelés legfőbb tényezője a család.* A szülők Istentől kijelölt nevelők, legfőbb kötelességük a példamutatás.
4. A gyermek nevelésének a környezetét, a tanítókat és a szolgákat jól kell megválasztani, mert igen nagy befolyást gyakorolnak a tanulókra.
5. A nevelés elsődleges anyaga mindig a Szentírás legyen.
6. A lelket a büntelenségre és a bátorságra kell nevelni, ennek érdekében az ifjakat óvni kell a nők társaságától és a színházi előadásoktól, valamint erőssé kell tenni őket arra, hogy úrrá legyenek az indulataikon és szenvedélyeiken.

A keresztény nevelés kiemelkedő mozzanatai

A keresztény nevelés legfontosabb feladata a krisztusi személyiség kialakítása. Már az ókorban is tudták, hogy erre csak törekedni lehet, de minthogy ez eszmény, tökéletességében elérni és

²³ hitoktatók

²⁴ A témához lásd: Kelly, John Norman Davidson, *Aranyszájú Szent János. Szerzetes, prédikátor, püspök*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2011.

megvalósítani nem lehet. A legfontosabb ezért nem is az elérés, hanem a törekvés²⁵ volt. E törekvés jegyében született meg a keresztény nevelés elmélete és gyakorlata, amelynek kiemelkedő mozzanatai:

1. Az Isten és ember közötti személyes kapcsolat kialakítása az imádság által.
2. Az ember bevezetése a keresztény közösség életébe.
3. A keresztény erkölcsiségnek az evangéliumi értékrend szolgálatába állítása.
4. A keresztény nevelés része a közösségi életre való felkészítés, a családi és a szerzetesi hivatás vonatkozásában egyaránt.
5. A keresztény nevelés felhívás a tanúságtételre,²⁶ valamint az állami életben felmerülő kérdésekben történő állásfoglalásra és véleménynyilvánításra

A keresztény magatartás Krisztus követésében áll, de ehhez nem elegendő egyszerűen a parancsok teljesítése vagy az engedelmesség, mert az távol áll az evangélium szellemétől. Krisztus követése egyfajta haladó tökéletesedést kíván meg az embertől. Előfordulhat az emberrel az, hogy bár megvan a *jószándéka*, mégsem üti meg a krisztusi szeretetparancs kívánta mértéket. Ha az emberben azonban megvan a *nyitottság a haladásra* és az evangéliumi *tökéletesség* felé feszülésre, akkor jó úton jár. *Az ember ne álljon a gyöngeségei pártjára, hanem napról napra dinamikus és őszinte lelkiülettel olyan messzire haladjon, amilyenre csak képes a hűsége és szeretete lendülete által.* Ennek a lendületnek a kifejlesztése az, ami egyenlő a keresztény neveléssel.²⁷

Budapest, 2015-07-12

Dr. Mészáros László PhD

és

Dr. H. Tóth István CSc

²⁵ Erre utal a latin *studeo* ige és az igéből származó *studium* főnév. A *studeo* jelentése: *valamiben fáradozik, valami után szorgalmasan jár, törekszik valamit elérni, igyekszik, kíván, vágyakozik.* A *studium* jelentése: *buzgó utánjárás, fáradozás, igyekezet, szorgalom, ragaszkodás, tanulmányozás, kedvenc foglalatosság.*

²⁶ Az evangéliumok latin fordításában erre utal a *testimonium habere* kifejezés, amelynek jelentése: *valamit tanúsítani, valami mellett tanúskodni.* Az eredeti görög szövegrészek a *μαρτυρέω* igét használják a kifejezésben, ami a tanúskodásnak a legmagasabb fokát is kifejezi, vagyis az embernek a készségét a *mártíromság* vállalására.

²⁷ Vö. Liégé, Pierre-André, *Krisztusi élet*, Opus Mystici Corporis Verlag, Bécs, 1982, 68–71.